

3. Русина О. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського: монографія. Київ : НАН України, 1998. 243 с.

ІСТОРІЯ ЕКОНОМІКИ ЖИТОМИРА У РОКИ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЗА МАТЕРІАЛАМИ «ІСТОРІЇ МІСТ ТА СІЛ УКРАЇНСЬКОЇ РСР: ЖИТОМИРСЬКА ОБЛАСТЬ»

Роман Гринчук

Науковий керівник:
Андрій Гриценко

Вигнання фашистської окупаційної влади на початку 1944 року з Житомирщини відразу дозволила переорієнтувати розвиток економіки регіону на мирні рейки, перш за все, через потребу відновлення економічного потенціалу області. Безперечно, основна увага була зосереджена на розвитку економіки обласного центру. Адаже значний спад виробництва, нерівномірність між промисловою та сільськогосподарською продукцією в УРСР позбавили можливості швидко поновлювати власні технічні засоби під час німецько-радянської війни [10].

Важливим джерелом до вивчення окресленої наукової проблеми безперечно є фундаментальна праця вітчизняних дослідників 1960-1970-х років – «Історія міст та сіл Української РСР», створена за ініціативи першого секретаря ЦК Комуністичної партії України Петра Шелеста [8]. Колосальний енциклопедичний довідник "Історія міст і сіл УРСР", що умістив у 26-ти томах понад 2 360 авторських аркушів у вигляді 10 160 статей і довідок та понад 9 тис. ілюстрацій був створений зусиллями 100-тисячного авторського колективу, в якому були представлені як науковці, так краєзнавці – активні дослідники регіональної історії [2 - 6]. В усіх цих томах витримана єдина схема відбору та розташування матеріалу, застосовані єдині критерії оцінок, не вільні, однак, від догматизму комуністичної ідеології [7, с. 7; 9].

Доволі ґрунтовно було досліджено історію Житомирської області у відповідному шостому томі цього фундаментального видання. Зокрема, велика увага приділена розвитку обласного центру, особливо актуальній темі відновлення економіки Житомира у післявоєнний період. Авторським колективом науковців Г. П. Булкіним, З. Д. Вахбрейтом, О. М. Іващенко, О. О. Павловим було створено ґрунтовну історичну довідку обсягом 0,8 друкованих аркуша під назвою «Житомир у роки післявоєнного відновлення народного господарства». Безперечно дане історичне джерело має важливе значення для вивчення історії економіки Житомира у роки післявоєнного відновлення.

Тут ми подаємо деякі аспекти аналізу даної теми без змін. «Як тільки місто було визволене від окупантів, житомиряни розгорнули наполегливу боротьбу за відбудову народного господарства. Дороговказом в їх боротьбі була постанова РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 21 серпня 1943 року «Про невідкладні заходи по відбудові господарства в районах, визволених від окупантів»... Лише в Житомирі гітлерівці знищили 113 тис. радянських громадян і понад 10 тис. вивезли на німецьку каторгу... зруйнували музичну й панчішну фабрики, меблевий комбінат, 17 промислових артілей, залізничний вузол, спалили будинки облвиконкому і

міськради, педінституту, міської лікарні, музей і багато інших споруд. З 500 торговельних точок, що діяли до війни, залишилося 150... [1, с. 111].

...На початку 1944 року відновили свою роботу мотороремонтний завод, електростанція, обласна друкарня, в серпні — музична фабрика, у вересні — повстяна, 1945 року стали до ладу панчішна фабрика і та інші підприємства й промислові артілі. 1946 року радянський уряд виділив 11 млн. карбованців на відбудову ремонтного заводу. Місто поступово очищалося від захаращення, уламків зруйнованих будинків. Розпочалися відбудова і ремонт житлового фонду, водокачки, тротуарів. Зусиллями трудящих почалося озеленення міста.

Після вигнання окупантів зразу ж відновилися заняття в 10 школах, де навчалось понад 4 тисячі учнів, а через рік, тобто в 1945 році, ще 11, які додатково прийняли 4,5 тис. дітей [1, с. 111-112].

У вересні 1944 року відчинилися двері педагогічного інституту ім. Ів. Франка, а в травні 1945 року облвиконком прийняв постанову про відновлення навчання на всіх факультетах сільськогосподарського інституту. 1944 року відкрилась обласна бібліотека, в якій збереглося 70 тис. книг. Відновили свою роботу клуби і краєзнавчий музей. На кінець 1944 року в місті налічувалося 11 тис. радіоточок. У січні 1944 року прийняли глядачів кінотеатри ім. ВЛКСМ та ім. Ів. Франка. Тоді ж розпочав свій сезон музично-драматичний театр.

Трудящі міста водночас подавали допомогу фронту своєчасним і якісним виконанням замовлень для військових частин, збиранням коштів на танкову колону «Радянська Житомирщина» і теплого одягу для воїнів тощо. Житомиряни відремонтували приміщення під госпіталі, передали для обслуговування поранених 5,5 тис. штук посуду, багато білизни і 4,5 тис. книг.

Спираючись на перші успіхи, партійна організація піднімала маси на дальшу боротьбу за відбудову народного господарства. Велику мобілізуючу роль у цьому відіграв четвертий п'ятирічний план на 1946 - 1950 рр. В місті розпочалася боротьба за кращі виробничі показники. Житомир вступив у змагання з Вінницею і Бердичевом. Соціалістичне змагання розгорнулося між заводами і фабриками, цехами і змінами, між окремими робітниками. 1947 року, коли ленінградці звернулися до трудівників країни з закликом достроково виконати післявоєнну п'ятирічку, колективи підприємств міста палко підтримали цей патріотичний почин. Вони також підхопили почин москвичів за рентабельну роботу і збільшення надпланових нагромаджень. Сотні робітників фабрик і заводів, залізниці систематично перевиконували свої виробничі завдання. В роки четвертої п'ятирічки 1062 стахановці виконували щороку 5—7 річних норм. Поліпшилася і якість промислової продукції, знизилась її собівартість, збільшилась економія сировини, палива та електроенергії. Завдяки цьому п'ятирічку було виконано достроково. В 1950 році обсяг промислової продукції міста становив 129,3 проц. до рівня 1940 року.

Водночас з відбудовою промисловості відновлювалося і комунальне господарство. Відремонтовано й споруджено нові будинки, упорядковано вулиці, бульвари і сквери. Кількість населення зросла з 53 тис. чоловік у січні 1945 року до 76 тис. у січні 1950 року, зріс робітничий клас. На панчішній фабриці, наприклад, уже було 918 робітників, на меблевому комбінаті - 860.

Розгорталася радянська торгівля. Були відкриті універмаг, меблеві, книжкові, парфюмерні і продовольчі магазини [1, с. 112].

У 1946 - 1950 рр. стали до ладу більшість медичних закладів, в яких працювало 467 лікарів, серед них нині заслужені лікарі УРСР окуліст міської лікарні С. М. Тер-Арютунянц, головний лікар, педіатр міської дитячої лікарні Т. Ф. Лаврентьева і терапевт міської лікарні Б. А. Шульман [1, с. 112 - 113].

1950 року в місті діяло 32 школи, де навчалося близько 14 тис. учнів, тобто більше, ніж до війни. У цих школах працювало 579 досвідчених учителів. У трьох технікумах і чотирьох училищах, що відновили свою роботу у післявоєнний період, навчалося 2 тис. юнаків і дівчат. 1949 року педагогічне училище реорганізовано на трирічний учительський Інститут іноземних мов. 1952 року на його базі створено педагогічний інститут. 1955 року цей навчальний заклад на правах факультету приєднано до педагогічного інституту ім. Ів. Франка. 1950 року в трьох вузах — педагогічному, сільськогосподарському та іноземних мов — навчалося 2 тис. студентів.

Успішне завершення відбудови промисловості створило умови для дальшого розвитку економіки міста. Цьому сприяло зміцнення енергетичної бази міста. 1959 року Житомир підключено до Кременчуцької енергосистеми, що дало можливість повністю забезпечити його електроенергією.

За роки п'ятої п'ятирічки реконструйовано й розширено авторемонтний завод, меблевий комбінат та інші підприємства, оснащено новою, досконалішою технікою панчішну фабрику і фабрику музичних інструментів. І в наступні роки тривало переобладнання старих підприємств. Лише в 1959—1963 рр. здійснено технічну реконструкцію на 23 підприємствах. За ці роки сконструйовано та змонтовано 150 потокових конвейєрних ліній, встановлено понад дві тисячі автоматів і напівавтоматів. У 1966—1970 рр. здійснено комплексну механізацію 15 цехів і ділень, введено в дію понад 150 автоматичних, напівавтоматичних потоково-механізованих і конвейєрних ліній. Це дало можливість розширити асортимент і поліпшити якість продукції. Лише 1970 року розпочато випуск понад 150 нових зразків виробів, у т. ч. комбінованих вимірювальних приладів, щитів і диспетчерських пультів. Завдяки цьому з кожним роком підприємства міста нарощують свої виробничі потужності. Фабрика музичних інструментів щороку випускає по тисячі баянів та гармоній. На одне з найбільших підприємств міста перетворюється панчішна фабрика (з 1969 року «Комсомолка»).

1956 року в місті розпочалося будівництво заводу «Електровимірник». Минуло небагато часу, і підприємство стало випускати прилади високої точності (ампервольтметри, деталі до транзисторів, частотоміри, підсилювачі тощо). 1959 року почав діяти завод «Щитавтоматика». Щити та пульти, виготовлені на цьому підприємстві, можна зустріти на електростанціях Сибіру, в цехах металургійних комбінатів Уралу, Закавказзя, на підприємствах братніх соціалістичних країн. 1960 року на базі ремонтного заводу виріс великий завод «Автозапчастина», який виготовляє деталі 40 найменувань.

На хуторі Хінчанка, що розташований на східній околиці міста, в 1959 – 1961 рр. зведено першу чергу текстильного велетня Полісся - Житомирського льонокомбінату, а через два роки стала до ладу друга черга підприємства. В просторих світлих цехах встановлено понад 1300 ткацьких верстатів, 38 тис. прядильних веретен, сотні одиниць технологічного устаткування... Неподалік льонокомбінату стали до ладу завод силікатної цегли (1964 р.), паперова фабрика (1962 р.) та завод залізобетонних виробів (1964 р.) [1, с. 113].

Отже, за повоєнні роки невпізнанно змінився виробничий комплекс міста. З'явилися нові галузі промислового виробництва: текстильна, паперова, електроприладобудування. Тепер у місті (1973 рік) діє 138 підприємств, на яких працює 57 тис. чоловік. Річна валова продукція промислових підприємств Житомира в 1970 році становила 400 млн. крб., що в 39 разів більше, ніж у 1940 році... [1, с. 113 - 114].

Важливу роль у підвищенні продуктивності праці відіграв рух винахідників та раціоналізаторів. Якщо в 1964 році у виробництво впроваджено близько 1200 рацпропозицій, які дали річний економічний ефект 600 тис. крб., то в 1970 році відповідно — 2345 і майже 2 млн. карбованців. 1971 року на підприємствах міста діяли 25 конструкторських бюро на громадських засадах, 76 комплексних творчих бригад при первинних організаціях товариства раціоналізаторів і винахідників, що об'єднували понад 600 інженерно-технічних працівників та кваліфікованих робітників. На меблевому комбінаті заслуженою повагою користується ударник комуністичної праці столяр Я. В. Головачов. На його рахунку 156 раціоналізаторських пропозицій. Я. В. Головачов нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора та удостоєний звання заслуженого раціоналізатора УРСР... [1, с. 114].

...З кожним роком розвивається міський транспорт. 1 травня 1962 року пущено першу чергу тролейбуса по маршруту центр—вокзал, а нині довжина тролейбусних маршрутів досягла 34,6 км. Крім того, діє три трамвайні лінії довжиною 20,1 км і 75 міських та приміських автобусних маршрутів. Міський транспорт щодня перевозить понад 210 тис. пасажирів [1, с. 114].

...У 1951 - 1972 рр. широкого розмаху набуло житлове будівництво. Лише протягом 1966 - 1970 рр. побудовано 439,5 тис. кв. метрів житла... [1, с. 114].

Отже, інформація зібрана науковцями та краєзнавцями в 1960-1970-ті роки для фундаментального енциклопедичного видання «Історія міст і сіл Української РСР» дає колосальний матеріал для вивчення різних аспектів історії України та, зокрема, історії економіки Житомира в радянський період.

Література

1. Булкін Г. П., Вахбрейт З. Д., Іващенко О. М., Павлов О. О. Житомир у роки післявоєнного відновлення народного господарства. *Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Житомирська область* / Ред. кол. тому: Чорнобривцева О. С. (гол. редкол.), Булкін Г. П., Бутич І. Л., Василевський А. Ф., Вахбрейт З. Д., Гудима Н. Г., Денисенко Г. І., Зайцев В. М., Іващенко О. М., Матящук В. О., Москвін П. П., Новик М. К. (відп. секр. редкол.), Павлов О. О., Павловський А. А., Ремезов О. П. (заст. гол. редкол.), Чекарев Л. М. АН УРСР. Інститут історії. Київ : Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1973. С. 111 - 120.

2. Гриценко А. П. Славна праця краєзнавця Володимира Петровича Задка (до 95-річчя від дня народження та 15-річчя смерті). *Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій* : збірник науково-краєзнавчих праць / [редкол.: Прокопчук В.С., голова, Баженов Л.В., співголова; Адамський В.Р. та ін.]. Дунаївці; Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2022. Вип. 9. С. 311 - 315.

3. Гриценко А. Фундатор краєзнавства Глухівщини. Який внесок Яким Кривко зробив для нашого краю? *Глухів.city*. 2023. 21 вересня. URL:

<https://hlukhiv.city/articles/313598/fundator-kraeznavstva-gluhivschini-yakij-vnesok-yakim-krivko-zrobiv-dlya-nashogo-krayu> (дата звернення: 08.11.2023).

4. Гриценко А. Фундатор краєзнавства Глухівщини. До 120-річчя з дня народження викладача Глухівського педагогічного інституту та видатного краєзнавця Якіма Кривка. *Глухівщина*. 2023. № 38 (28108). 28 вересня. С. 5.

5. Гриценко А. Фундатор краєзнавства Глухівщини. До 120-річчя з дня народження викладача Глухівського педагогічного інституту та видатного краєзнавця Якіма Кривка. *Глухів.Info*. 2023. 19 вересня. URL: <https://hlukhiv.info/fundator-kraeznavstva-gluhivshhyny/> (дата звернення: 08.11.2023).

6. Гриценко А. Фундатор краєзнавства Глухівщини». [До 120-річчя з дня народження викладача Глухівського педагогічного інституту та видатного краєзнавця Якіма Кривка]. *Сумський історичний портал*. 2023. 16 жовтня. URL: <https://history.sumy.ua/research/article/9768-hrytsenko-andrii-fundator-kraeznavstva-hlukhivshchyny.html> (дата звернення: 08.11.2023).

7. Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Житомирська область / Ред. кол. тому: Чорнобривцева О. С. (гол. редкол.), Булкін Г. П., Бутич І. Л., Василевський А. Ф., Вахбрейт З. Д., Гудима Н. Г., Денисенко Г. І., Зайцев В. М., Іващенко О. М., Матяшук В. О., Москвін П. П., Новик М. К. (відп. секр. редкол.), Павлов О. О., Павловський А. А., Ремезов О. П. (заст. гол. редкол.), Чекарев Л. М. АН УРСР. Інститут історії. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1973. 752 с.

8. Кралюк П. Українізація від Петра Шелеста. Він намагався утверджувати українську ідентичність. *Радіо Свобода*. Суспільство. 2020. 8 червня. <https://www.radiosvoboda.org/a/30656654.html> (дата звернення: 08.11.2023).

9. Макухін І. Історія міст і сіл УРСР [Сумська область]. *Сумський історичний портал*. 2013. 18 квітня. <https://history.sumy.ua/research/books/646-istoriia-mist-i-sil-ursr-sumska-oblast.html> (дата звернення: 08.11.2023).

10. Сидоров К. С. Особливості відбудови МТС Житомирщини в 1943–1945 рр. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки*. 2013. № 12. С. 61 - 65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnui_2013_12_14 (дата звернення: 08.11.2023).

ГЛУХІВСЬКИЙ ТЕХНІКУМ МЕХАНІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Едуард Поляков

Науковий керівник:
Андрій Гриценко

Глухівський агротехнічний фаховий коледж Сумського національного аграрного університету (далі – СНАУ) сьогодні належить до числа найстарших навчальних закладів України. Більше ста років цей професійний навчальний заклад забезпечує навчання фахівців у галузі механізації та електрифікації сільського господарства, не втрачаючи актуальності свого існування від кінця XIX століття до сьогодні. Його багата історія вписана в історію рідного міста, краю, держави. Є в ній щасливі та гіркі сторінки, але без них не можна досягнути значення Глухівського